

Seestan aihiorullatehtaan (1904-1935) muistomerkin paljastaminen

Arvoisa juhlayleisö,

Olemme kokoontuneet tänne Luhtaanpirtille muistelemaan kyliemme alkuvaiheisiin olennaisesti vaikuttaneen rullatehtaan olemassaoloa, ja niinpä on syytä kertoa lyhyesti tehtaan syntyyn vaikuttaneista seikoista ja tapahtumista.

Kaikki sai alkunsa kun ruukinpatruuna Robert Björkenheim Mäntsälän Kellokoskelta tarvitsi lisäpääomia tilansa kehittämiseen, käytettyään metsiensä järeän havupuutavaran vähiin kartanonsa sahalla Saksan ja Ranskan välistä sotaa (1870-71) seuranneella sahateollisuuden korkeasuhdanteella. Kartanon metsissä oli kuitenkin jäljellä paljon koivua, ja tämä kiinnitti Robert Björkenheimin huomion ja herätti uusia ajatuksia. Hän oli tutustunut 1850-luvun alussa Ruotsissa orastavaan lankarullateollisuuteen, ja oli käynyt Glasgowssa, missä jo pidempään oli valmistettu erikoiskoneita tähän tarkoitukseen.

Helmikuun 6. päivänä 1873 Björkenheim ja kolme muuta perustivat Mäntsälän kunnan Kaukaankosken varrelle lankarullia valmistavan tehtaan, yhtiön nimeksi tuli Kaukaan Tehdas Osakeyhtiö. Tehtaan alkuvuodet olivat haasteellista aikaa, Björkenheim kuoli vain 43-vuotiaana vuonna 1878 ja lopulta yhtiö purettiin vuonna 1894. Tällöin oli jo olemassa 'uusi Kaukas' Lappeenrannassa, mihin yleensä viitataan kun puhutaan Kaukaasta, alkujaan nimi tulee siis Mäntsälästä. Yhtiön purkamisen jälkeen toiminta jatkui Venäjällä suuromaisuuden aseteollisuuden palveluksessa luoneen eversti Hugo Standertskjöldin yksityisyrittäjänä, ja vuodesta 1903 alkaen Osakeyhtiö Kaukaan Tehtaana. Eversti Standertskjöld muistetaan monien toimiensa lisäksi mm. Aulangon puiston rakennuttajana.

Huhtikuun 30. päivänä 1896 laadittiin sopimus Kaukaan Tehtaan ja Uudenkylän kartanon omistajattaren Constance af Forsellesin välillä, että Kaukas 200 markan vuotuista korvausta vastaan vuokrasi 15 vuodeksi rautatien eteläpuoleisen kartanon metsän, ja oikeutettiin sekä velvoitettiin hakkauttamaan tältä maalta kaikki lankarullateollisuudelle kelvolliset koivunrungot tänä aikana. Lankarullateollisuus veti erittäin hyvin ja raaka-aineiden turvaaminen oli elintärkeää. Uusi tehdas rakennettiin näille maille 1897-98 ja osia on siitä vielä jäljellä tänäkin päivänä Iitin puolella Hiisiön kylässä.

Uudenkylän tehtaan ympäristön koivupuuvaramon liiallisen verottamisen välttämiseksi heräsi ajatus sivutehtaan perustamisesta tuottamaan raaka-ainetta Uudenkylän tehtaan tarpeisiin, ja tällainen tilaisuus tulikin syksyllä 1903 kun Seestan kartanon omistajan varatuomari Georg Ehrnroothin kanssa solmittiin vuokrasopimus aihionsahaushaaraosaston perustamisesta Seestan kartanon maille, tarkemmin ottaen Oksjoen torpan alueelle. Seestan kartanon ja muiden paikkakunnan metsänomistajien kanssa tehtiin hakkuusopimus 10000 sylestä rullapuuta. Rakennustyöt aloitettiin välittömästi, ja tehdas aloitti toimintansa kesäkuussa 1904, rakennuskustannukset olivat 71 tuhatta markkaa. Uudestakylästä siirrettiin tehtaalle kolme kiekkosahaa ja kolme aihionsahauskonetta, mikä määrä myö-

hemmin kasvatettiin neljäksi. Tammikuun 5. päivänä 1904 tehtaan vuokramaa siirtyi maakaupalla Kaukaan omistukseen. Nastolan historian III-osassa sivuilla 273-281 kerrotaan tehtaan toiminnasta tuotantomäärineen, henkilökuntineen ja konekantoineen eri vuosina.

Tehtaan rakennuskantaan sisältyi ainakin Luhtlammesta laskevan puron varteen rakennettu lauhdutusvesilammikko tehtaan 60 hv höyrykonetta varten, kaksi tehdasrakennusta, varastovaja, tukkiplaani tehtaalta Seestanjoen varteen saakka, toimistorakennus, leipomo eli paakari, pesula, ruokala, Luhtlammen rannalla sijainnut sauna, sekä tien varressa kaksi tai kolme kaksikerroksista työläisasuntorakennusta.

Tehtaan vaikutus kylien ja etenkin koulujen kehitykseen oli huomattava, ja aineitten (tehtaalaisten kielenkäytössä 2,15 metrisiä koivupropseja kutsuttiin aineiksi) kaato ja ajo tehtaalle, sekä aihoiden ajo Uudenkylän tehtaalle työllistivät monia kyläläisiä, ja olihan tehtaalla vakinaisissa töissäkin kylän väkeä. Voitto Ala-Kurhilan kirjoitus ”Lapsuuteni Luhtaanmaa” sekä Leo Ahosen radio-ohjelma ”Maaseutu vaurastuu” kuvaavat tehtaan vaikutuksia kylien elämään, jälkimmäinen muutamien tehtaan aikalaisten haastatteluiden muodossa. Myös erikoinen vedessä ja kiskoilla kulkenut Ruuhijärvi-laiva mainitaan kirjoituksessa. Tehtaalaisten lapset kävivät aluksi koulua Seestan kansakoulussa, mitä laajennettiin 1905 veistoluokalla, ja myöhemmin Luhtaanmaan koulua väliaikaisissa tiloissa parin vuoden ajan Juuselan huvilassa ja myöhemmin koulurakennuksen valmistuttua nykyisessä Luhtaanpirtin rakennuksessa.

Nyt Luhtaanpirtin saunan edustalle pystytetty tehtaan muistomerkki on osa tehtaan alkuperäistä höyrypannaa, joka uusittiin joko 1929 tai 1930. Tehtaan lämmittäjänä ja koneenkäyttäjänä toiminut Taavi Pajari oli ottanut tämän osan talteen pannun muutostöissä, ja nyt se siis on vihdoin löytänyt sen tehtävän, mihin sitä loppujen lopuksi tarvittiin. Muistomerkin rautalevyn muhkuraisuus kuvastaa osaltaan tehtaan toiminta-ajan yhteiskunnallisia myllerryksiä, näitä olivat muun muassa 1905 suurlakko (jonka jälkimainingeissa Kaukaan sellutehtaan tekninen johtaja ja perustajan poika Bengt Björkenheim joutui aktivistin murhaamaksi Lappeenrannassa sellutehtaan konttorin edessä 1. syyskuuta 1906), Suomen itsenäistyminen 1917, 1918 sisällissota jälkiselvittelyineen, ja lopuksi 30-luvun lama ennen tehtaan lopullista sulkemista ja purkamista, unohtamatta Mäntsälän kapinaa. Mutta jäi tehtaasta muistojen lisäksi jotain muutakin jäljelle: Granin talon rakenteissa on käytetty purettujen tehtaan rakennusten puutavaraa, Kumiantien Seestanjoen sillan penkereitten kiveykset on tehty tehtaan rakennusten kivijaloista, ja paikkakuntalaiset tuntevat edelleen Luhtlammen paremmin Saunalammen nimellä, vaikka sitä nimeä saakin turhaan etsiä kartasta, ja Honkasen talon ylisiltä Ruuhijärven Salakkaniemestä löytyi purujen joukosta Seestan tehtaan alkuvaiheen blokkeja ja rulla-aihioita, mitkä ovat näytillä täällä Luhtaanpirtillä tässä tilaisuudessa.

Tehdas oli tärkeä osa kylien menneisyyttä, ja onkin korkea aika nyt 105 vuotta tehtaan perustamisen jälkeen aikaansaada sille sen arvolle kuuluva muistomerkki, mikä siis tässä yhteydessä virallisesti paljastetaan.

Reijo Salminen, tehtaan muistomerkin paljastustilaisuudessa 11.7.2009 Luhtaanpirtillä